

Azərbaycan bəstəkarlarının yaradıcılığında mahnı özünəməxsus yer tutur. Bir sıra bəstəkarlar bu janra müraciət edərək təkrarlanmaz əsərlər yaratmışlar. Xalq musiqisinin əsasını təşkil edən mahnı və rəqslərimiz sərhədləri aşaraq eldən-ələ, nəsilən-nəslə, qərnlərdən-qərinelərə qədər yayılaraq geniş dinləyici külləsi qazanmışdır. Azərbaycanın istər xalq mahnıları, istərsə də bəstəkar mahnıları musiqi tariximizdə xüsusi önəm kəsb edir.

Səid Rüstəmov və Azərbaycan xalq musiqisi

Bu baxımdan, böyük bəstəkar Səid Rüstəmovun mahnıları mütəxəssislər tərəfindən yüksək dəyərləndirilir. Bu mahnılar nəinki Azərbaycanda, eləcə də onun hüdudlarından kənar da müəlifinə böyük şöhrət qazandırmışdır. Bu da təsadüfi deyildir. Çünki S.Rüstəmovun mahnıları öz dəsti-xətti ilə seçilir.

Səid Rüstəmov xalq və professional musiqini dərindən bilərək yaradıcılığında bu xəzindən böyük ustalıqla istifadə etmiş və təkrarlanmaz əsərlər yaratmışdır. Bununla bərabər həm xalq musiqisini, həm professional bəstəkarlıq sənətinin inceliklərinə bələd olan S.Rüstəmov bu iki yolun əsas xüsusiyyətlərini öz fərdi yaradıcılıq yolunda əks etdirməyə nail olmuşdur.

Onun mahnıları içərisində "Mən sülhə səs verirəm" (sözləri H.Arifindir), "Sürəyya" (sözləri Z.Cabbarzadəndir), "Gəlmədin" (sözləri Ə.Əlibəylinindir), "Qurban adına" (sözləri S.Rüstəmindir), "Sənindir" (sözləri M.S.Ordubadinindir), "Oxu, gözəl" (sözləri S.Vurğunundur), "Oxu, tar" (sözləri M.Müşfiqindir) və başqaları müxtəlif illərdə bir sıra məşhur ifaçılar tərəfindən ifa olunmuş, bu gün də öz tərəvətini itirməyərək müasir ifaçıların yaradıcılıq repertuarında özünəməxsus yer tutur.

Səid Rüstəmovun yaradıcılığı bütövlükdə mahnı janrı ilə yanaşı xalq çalğı alətləri orkestri üçün yazdığı "Bayatı-kürd" fantaziyası, dörd süita, xor, solist və xalq çalğı alətləri orkestri üçün üç kantata, tar və xalq çalğı alətləri orkestri üçün konsert, dram tamaşa-

larına yazdığı musiqi ("Hacı Qara", "Vaqif", "Almas", "Bahar suları" və s.), üç musiqili komediya ("Beş manatlıq gəlin", "Durna", "Rəisin arvadı") və bir çox müxtəlif janrlı əsərlərlə zəngindir.

S.Rüstəmovun yaradıcılıq fəaliyyətinin mühüm sahələrindən birini də musiqi folklorçuluğu təşkil edir. O, xalq musiqisinin təbliği, eləcə də onun toplanıb nəşr olunmasına dair əvəzsiz xidmətlər göstərmişdir.

O, Bülbülün rəhbərliyi ilə Azərbaycan Dövlət Konservatoriyasında yaradılmış xalq musiqisi üzrə elmi tədqiqat kabinetinin ilk günündən fəal iştirakçısı olmuş, bir çox xalq musiqisi, şifahi ənənəli professional musiqi janrlarının, eləcə də xalq professional musiqi janrlarının toplanıb, nota salınmasında böyük işlər görmüşdür.

Bu kabinetin əsas məqsədi xalq musiqisinin və muğamların, təsnif və rənglərin, aşıq havalarının toplanıb nota yazılması idi. Bülbülün rəhbərliyi ilə bir sıra gənc bəstəkarlar və musiqişünaslar bu işə cəlb olunmuşdular. Kabinetin üzvləri S.Rüstəmov, C.Hacıyev, F.Əmirov, A.Zeynalli, T.Quliyev, Q.Qarayev, Z.Bağirov, Niyazi və M.S.İsmayılov idi. O, zamanlar Azərbaycanın ucaq rayonlarına ekspedisiyalar təşkil olunmuşdur. Bülbül "Azərbaycan aşıqlarının yaradıcılığı" adlı məqaləsində kabinetlə bağlı öz fikirlərini belə söyləyir: "Elmi-tədqiqat musiqi kabineti aşıq havalarının və xalq sənətinin digər əsərlərinin yazılması sahəsində xeyli iş görmüşdür.

1932-1937-ci illərdə kabinet bəstəkarlar tərəfindən və fonograf vasitəsilə yazılmış 500-ə yaxın mahnı toplanmışdır. Mahnı və musiqi folklorunun toplanılması sahəsində xüsusilə 1937-ci ildə geniş iş aparılmışdır. Bəstəkar Səid Rüstəmov neçə-neçə Azərbaycan xalq melodiyası yazmış və rənglərin yazılışına başlamışdır. Bəstəkarlardan Niyazi, Qara Qarayev, Cövdət Hacıyev və M.S.İsmayılov 150-dən artıq xalq melodiyasını nota yazmışlar".

Xalq musiqisinin toplanılması, lentə alınması, bəstəkarlarımızın yaradıcılığında ondan istifadə olunması musiqişünas və bəstəkarlar üçün çox qiymətli örnək idi.

Səid Rüstəmov bir folklorşünas kimi, Üzeyir Hacıbəylinin və Müslüm Maqomayevin xalq mahnılarının toplanılması və nota yazılması sahəsindəki işini uğurla davam etdirmişdir. O da diqqətəlayiqdir ki, Səid Rüstəmov Üzeyir Hacıbəyli və Müslüm Maqomayev kimi xalq mahnılarını Cabbar Qaryaqdioğlunun ifasından yazıya almışdır.

Bu öz ifadəsini 1938-ci ildə işıq üzü görən "50 Azərbaycan el mahnıları" məcmuəsindən tapmışdır. Buraya daxil olan xalq mahnıları 1934-ci ildə Bülbül tərəfindən fonovokalə köçürülmüş və Səid Rüstəmov tərəfindən nota yazılmışdır.

Qeyd edək ki, bu zaman Cabbar Qaryaqdioğlunun ifasında çoxlu sayda mahnılar lentə alınmışdır. Söhbət açdığımız məcmuədə yalnız onlardan bir qisim mahnı nota alınmışdır. Məcmuənin "Müqəddimə" bölməsini SSRİ xalq artisti Bülbül yazmışdır. O, bu nəşrə daxil olan mahnılar haqqında aşağıdakıları qeyd etmişdir: "Bu mahnıları professional və xalq mahnılarına ayırmaq olar. Azərbaycanda onların iki adı vardır: bir muğamatdan başqa muğamata keçmək üçün böyük muğam əhəmiyyəti olan təsniflər və xalq havası. Təsniflər ümumiyyətlə muğamatçı-professionallar tərəfindən ifa edilir, xalq havalarını isə xalq özü ifa edir".

"50 Azərbaycan xalq mahnıları" məcmuəsinin ilk səhifəsində Cabbar Qaryaqdioğlunun qısa şəkildə həyat və yaradıcılığına həsr olunmuş məlumat yazılmışdır. Burada onun anadan olub, boya başa çatdığı mühiti, yaradıcılığının ilk addımları, pedaqoji fəaliyyəti, oxuduğu mahnı və təsnifləri, ifaçılıq sənətində əldə etdiyi mükafat və ordenləri haqqında söz açılmışdır. Qnu da qeyd edək ki, bu qısa bibliografik məlumat, eləcə də müqəddimə həm Azərbaycan, həm də rus dillərində tərcümə olunmuşdur. Buraya daxil olan mahnıların sözləri də Y.V.Fidlerin tərcüməsi məcmuənin sonunda rus dilində öz əksini tapmışdır.

Məcmuəyə daxil olan mahnıların əksəriyyəti lirik məhəbbət mövzulu mahnılara ("Uca dağ başında", "Gəl məni aldatma", "Bir ala gözlü yar", "Gəl görüm", "Mən gedirəm Zəngilana" və s.) aiddir.

1956-1958-ci illərdə II cilddən ibarət "Azərbaycan xalq mahnıları" məcmuələrinə də elmi tədqiqat musiqi kabineti tərəfindən toplanmış mahnılardan bir qismi daxil edilmişdir. Bu məcmuədə Səid Rüstəmovun nota saldığı mahnılarla yanaşı Fikrət Əmirov və Tofiq Quliyevin də mahnıları daxil edilmişdir. Məcmuələr təkrarən 1981-1982-ci illərdə yenidən çap olunmuşdur.

ETMK-ə daxil olan mahnıların çox hissəsini Səid Rüstəmov, digərərini isə Fikrət Əmirov və Tofiq Quliyev Cabbar Qaryağdıoğlunun ifasında nota almışlar. Xüsusi vurğulayaq ki, I cildə daxil olan 115 mahnıdan 61-i, II cildə daxil olan 104 mahnıdan 72-si Səid Rüstəmov məxsusdur.

Hər iki məcmuəyə daxil olan mahnıların müxtəlif səciyyə daşıyır. Yuxarıda qeyd etdiyimiz məcmuədən fərqli olaraq buraya həm məzəli ("Çalapaq", "Məmmədhosən"), həm lirik, həm tarixi qəhrəmanlıq ("Qaçaq Nəbi", "Mürsəl"), həm də mərasim ("Gəlinlər") mahnı növlərinə rast gəlmək olur. Bununla belə, məcmuədə əsasən lirik səciyyəli mahnılar ("Küçələrə su səpmişəm", "Yarın bağında", "Bir ala gözlü yar" və s.) üstünlük təşkil edir.

Bəzi mahnılar buraya daha əvvəl çap olunan "50 Azərbaycan el mahnıları" məcmuəsindən olduğu kimi, bəziləri isə müəyyən dəyişikliklərlə təkrar daxil olunmuşdur.

"Azərbaycan xalq mahnıları" məcmuələrində "50 Azərbaycan el mahnıları" məcmuəsindən 34 mahnı yenidən daxil edilmişdir. Bəzilərinə isə müəyyən dəyişikliklər diqqəti cəlb edir. Demək olar ki, bütün mahnıların yeni dərcində sözlərdə müəyyən korreklər və musiqi mətninin vokal ifaya uyğunluğu məqsədilə düzəlişlər aparılmışdır. Məsələn, bəzi mahnıların adları dəyişdirilmişdir. "50 Azərbaycan xalq mahnıları" məcmuəsində "Ay bala Fatma" (24) adlı mahnı "Azərbaycan xalq mahnıları" (II cild) məcmuəsində "Ay qadını" (12) adı ilə əvəz olunmuşdur.

Demək olar ki, bütün mahnıların sözləri ilk nəşrdə 3, 4, 5 bənddən ibarət şəkildə verilmişdirsə, həmin mahnıların təkrar nəşrində sözlər yalnız 1, 2 bəndi saxlanılmışdır.

Nəhayət, Səid Rüstəmovun xalq mahnıla-

rından ibarət sonuncu məcmuəsi 1967-ci ildə işıq üzü görmüşdür. Burada "Azərbaycan xalq mahnıları" adı altında 100 mahnı verilmişdir.

Bu məcmuənin də musiqisi məşhur ustad xanəndə Cabbar Qaryağdıoğlunun ifasında nota alınmışdır. Ön sözdə Səid Rüstəmov bununla əlaqəli aşağıdakıları yazmışdır: "Vaxtı ilə məşhur ustad xanəndə Cabbar Qaryağdıoğlunun ifasında dörd yüzdən artıq mahnını nota salmışdım. Böyük musiqi həvəskarı Ağalar Əliverdiyevdən əlyazmasında altı yüzdən artıq xalq mahnı təsniflərinin mətnləri var idi. Ağalar bəy mahnının mətninə baxan kimi melodiyasının yada salıb oxuyardı. Mən onların içərisindən iki yüzdən artıq mahnı seçib nota köçürdüm".

Əlbəttə, onu da söyləmək lazımdır ki, Səid Rüstəmovun özünün qeydində görə topladığı 400 mahnıdan demək olar ki, çox hissəsi işıq üzü görsə də bəziləri hələ də çap olunmamış şəkildə qalır.

Bu məcmuədə də mahnılar məzmun cəhətdən əsasən məişət mahnılarının bir növü olan lirik mahnılara aiddir. Bu gün də məşhur olan mahnılardan "Qarabağın maralı", "Qurbanın ağ alması", "Ay dərbər", "Laçın", "Yar gəlir" və s. misal göstərmək olar. Bu mahnılar nikbin xarakterli mahnılardır. Lakin məcmuədə bədbin xarakterli lirik mahnılara da aid nümunələri sadalaya bilərik: "Onu demə zalım yar", "Səndən mənə yar olmaz", "Küsmüşəm səndən". Lirik mahnılarla yanaşı burada məzəli mahnılara ("Çalapaq", "Səni yananan toyuq tutan") eləcə də şəhər adı ilə bağlı olan ("Naxçıvan") mahnılara da rast gəlmək mümkündür.

Qeyd edək ki, 100 mahnıdan 13-ü ("Yeri, dam üstə yeri", "Xumar oldum", "Evləri var xana-xana", "Çalal xalq", "Bir ala göz", "Çalapaq", "Alma", "Sona xanım", "Yadıma sən düşəndə", "Ceyran bala", "Üç telli durna", "Bu gələn yara bənzer", "Ay dərbər") əvvəl dərc olunan mahnı məcmuələrindən bəzi dəyişikliklərlə təkrar daxil edilmişdir. Burada da mahnının sözlərində, eləcə də bəndlərin sayında, musiqi mətnində müxtəlif fərqlər görmək olur.

Xalq musiqisinin digər janrı olan rəqslərə

aid "Azərbaycan xalq rəqsləri" (1937-ci il) məcmuəsi, bununla bərabər şifahi ənənəli professional musiqinin bir janrı olan iki dəftər - "Azərbaycan xalq rəqləri" (1954-1956-cı illər) və xalq professional musiqinin əsas janrı olan aşıq havalarından ibarət dörd dəftər də - "Azərbaycan aşıq havaları" (1938-ci il) Səid Rüstəmovun gərgin zəhmətinin məhsuludur.

Gördüyümüz kimi, görkəmli bəstəkar, dirijor, pədaqoq və tanınmış folklorşünas S. Rüstəmovun yaradıcılığı və hərtərəfli fəaliyyəti musiqi tariximizin şanlı səhifəsini təşkil edir. Bu məqalədə güddüyümüz məqsəd sənətkarın xalq musiqisinin inkişafı və təbliğindəki böyük rolunun araşdırılmasından ibarətdir.

Belə ki, xalq musiqisinin toplanması və nota salınmasında ən çox iş məhz Səid Rüstəmovun adı ilə bağlıdır. Yuxarıda adları çəkilən məcmuələr Azərbaycan xalq musiqisinin öyrənilməsi və geniş yayılmasında müstəsna əhəmiyyət kəsb edir. Həmin mahnılar, rəqslər, aşıq havaları, rəqlər indi də geniş xalq

kütləsi içərisində ifa olunur və yaşayır.

Məqaləmizi yekunlaşdırarkən etiraf etməliyik ki, xalq mahnılarımızın öyrənilməsi, müxtəlif səpkili tədqiqatların və təhlillərin aparılması, həmçinin televiziya ekranlarında, radio dalğalarında professional ifaçılarımız tərəfindən ifa edilməsində Səid Rüstəmov kimi əvəzsiz şəxsiyyətlərin böyük rolu olmuşdur.

Onun tərəfindən nota yazılan məcmuələr bu gün də öz əhəmiyyətini itirmir. Onlar musiqi ocaqlarında müəllim və tələbələr üçün stolüstü əyani vəsaiti, musiqişünasların daim müzakirə etdiyi tədqiqat vəsaiti və bəstəkarların milli sərəvətini əsas mənbəyidir.

**● Leyla ZÖHRABOVA,
Bakı Musiqi Akademiyasının dosenti,
sənətinşünaslıq üzrə fəlsəfə doktoru**

Ədəbiyyat

1. Ü. Hacıbəyov. Əsərləri. 2 cildə. II cild. Bakı. Azərb. EA nəşriyyatı - 1965.
2. Bülbülün seçilmiş məqalə və məruzələri. Bakı. Azərb. EA nəşriyyatı - 1968.
3. Azərbaycan xalq mahnıları. 2 cildə. II cild. Bakı. "İşıq" - 1981.
4. S. Rüstəmov. 50 Azərbaycan el mahnıları. Bakı - 1938.
5. S. Rüstəmov. Azərbaycan xalq mahnıları. Bakı - 1967.
6. S. Rüstəmov. Azərbaycan xalq rəqləri. 2 dəftər. Bakı - 1954-1956.

Резюме

Выдающийся композитор, дирижер, научный деятель, педагог и фольклорист Саид Рустамов является одним из самых знаменитых личностей в истории Азербайджанской музыкальной культуры. В данной статье речь идет о С. Рустамове, как музыкальный фольклорист и пропагандист - исследователь народной музыки. Рассматривается его роль в развитии песенного жанра, а также анализируются нотные сборники народной музыки.

Ключевые слова: Саид Рустамов, народная музыка, сборники, песня.

Summary

In the history of Azerbaijani musical culture Said Rustamov is one of the great importance figures who is famous composer, public figure, teacher and folklorist. The current article is about the research, promoting and writing a note of folk music. In his creativity the role and importance of genre of song is explained, as well as not collections of folk music is become the object of analysis.

Key word: Said Rustamov, folk music, not collections, song.